

VİLAYET AKSARAY ile KAZA AKSARAY'IN SİYASİ ve İKTİSADİ AÇIDAN BİR DEĞERLENDİRMESİ (1921-1989)¹

Ayşegül CAN²

Öz

Orta Anadolu'da yer alan Aksaray, tarihi açıdan oldukça önemli yolların birleştiği noktada bulunmaktadır. Bu sebeple tarihi süreçte pek çok devletin egemenliği altında kalmış ve şehrin idari taksimatında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu çalışmada Aksaray'ın 1921-1989 yılları arasındaki zaman diliminde idari taksimatının vilayet ve kaza olarak değişmesinin, siyasi ve iktisadi hayatında meydana getirdiği gelişmeler irdelenmiştir. Böylece Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Aksaray'ın vilayet olarak siyasi ve iktisadi portresini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayrıca 1933'te başlayan ve 1989'a kadar olan zaman diliminde kaza olan Aksaray'da meydana gelen gelişmelerin Aksaray halkında ne gibi etkiler yarattığı sorusuna cevap aranmıştır. Bulunan cevaplar ışığında Aksaray idari tarihinin, şehrin ve halkın üzerinde oluşturduğu siyasi ve iktisadi gelişmeler analiz edilmiştir. Bir anlamda Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren vilayet olan Aksaray'ın 1989'da tekrar vilayet olmasıyla birlikte nasıl bir gelişim gösterdiğini ortaya koyacak çalışmada, başta Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Resmî Gazete, TBMM Zabıt Cerideleri ve telif eserler olmak üzere birçok kaynaktan istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aksaray, Kaza, Vilayet, Siyasi, İktisadi.

JEL Sınıflandırması: N9, R1

A POLITICAL AND ECONOMIC ASSESMENT OF PROVINCE AND DISTRICT AKSARAY (1921-1989)

Abstract

Located in Central Anatolia, Aksaray is located at the junction of historically important roads. For this reason, it has been under the sovereignty of many states in the historical process and changes have occurred in the administration of the city. In this study, the changes in Aksaray's administrative division into provinces and districts in the time period between 1921-1989, the developments in its political and economic life were explored. Thus, it is aimed to reveal the political and economic portrait of Aksaray as a province in the first years of the Republic. In addition, an answer has a look for to the question of what kind of effects the developments that took place in Aksaray, which started in 1933 and became a district in the time period until 1989, had on the people of Aksaray. In the light of the answers found, the political and economic developments created by the administrative history of Aksaray on the city and the people were analyzed. In this context, in the study that will reveal how Aksaray, which was a province in the first period of the Republic, developed after it became a province again in 1989, many sources, especially the Presidential Republic Archive, the Official Gazette, the Parliamentary Minutes and copyrighted works, were used.

Keywords: Aksaray, District, Province, Political, Economic.

JEL Classification: N9, R1

¹ Bu makale 27.11.2021'de gerçekleştirilen VI. Uluslararası Aksaray Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildiri den türetilmiştir.

² Dr. Aksaray Üniversitesi, Ortaköy MYO, aysegulcan@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8248-6512.

1. Giriş

Aksaray, coğrafi olarak Orta Anadolu'nun Tuz Gölü havzasında yer almaktadır. Bununla birlikte tarihi öneme sahip kuzey-güney, doğu-batı istikametinde uzanan önemli yolların birleşim noktasında bulunmaktadır. Osmanlı idaresine 15. yüzyılın son çeyreğinde giren ve sonrasında uzun süre Karaman eyaletine bağlı olarak kalan (Konyalı, 1974: 468-469) Aksaray'ın, idari taksimatına dair ilk bilgi 1476 tarihlidir. Karaman eyaletinin ilk vakıf defterinde bulunan bu bilgide, Aksaray'dan vilayet olarak bahsedilmiştir. Buna rağmen söz konusu tarih itibarıyla Aksaray'ın sancak ya da kaza olması muhtemel görülmüştür. Zira 1483 tarihli Karaman eyaleti ikinci vakıf defterinde, bu kez Aksaray'dan kaza olarak bahsedildiği görülmüştür. Dolayısıyla 1476 tarihindeki idari durumunun kaza olma ihtimali güçlenmiştir. Aksaray için sancak terimi ise ilk kez 1516 yılına ait 58 nolu Tımar Defteri'nde geçmiştir (Yörük, 2005: 32-36). 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Konya vilayeti, Niğde sancağına bağlı bir kaza haline gelmiştir. (Tönük, 1945: 165). 1868-1906 yılları arasında yayınlanan Konya Vilayet Salmameleri, Aksaray kazasının nüfus, hane, vergi, iktisadi ve askeri durumlarına dair ayrıntılı bilgiler içermektedir.³

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin mağlubiyetiyle sonuçlanmasının ardından imzalanan Mondros Mütarekesi neticesinde başlayan İtilaf Devletleri işgallerine karşı başlayan Millî Mücadele harekâtına, Aksaray halkı da destek olmuştur. Anadolu'da TBMM'ye karşı iç isyanların yaşandığı (Akşin, 1997: 9) sırada Aksaray Müdafai Hukuk Cemiyeti üyelerinden Müftü Kadızaade İbrahim Efendi ve Belediye Başkanı Ahmet Bey, Aksaray'dan Millî Mücadele'ye destek veren kişiler arasında öne çıkmışlardır. Öyle ki; İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini protesto ettikleri telgrafta, "vatan uğruna canımızı feda etmeyi bütün Anadolu Türkleri her vakit mukaddes bir vazife biliriz." Sözleriyle desteklerini TBMM'ye iletmışlerdir (Selvi ve Cırık, 2020: 61).

23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM'nin birinci dönemine Niğde Milletvekili olarak 28 Nisan'da katılan (Çamur, 2009: 48) Vehbi Bey (Çorakçı)⁴, 22 Eylül'de Aksaray kazasının müstakil liva⁵ haline gelmesi için bir kanun teklifinde bulunmuştur (TBMM, 1920a: 265). Vehbi Bey'in bu teklifinin dikkate alındığına dair Lahiya Encümeni mazbatası 28 Eylül'de mecliste okunmaksızın, Dahiliye Encümenine havale edilmiştir (TBMM, 1920b: 385).

6 Ekim 1920'de merkezi Aksaray kazası olmak üzere, Aksaray, Arabsun ve Şereflikoçhisar kazalarından oluşan müstakil bir liva oluşturulmasına dair İçişleri Bakanlığı tarafından bir kanun tasarısı hazırlanmıştır (BCA.30.18.1.1.14/2). Kanun layihası 7 Ekim 1920'de Bakanlar Kurulu tarafından aynen kabul edilmiştir. 11 Ekim'de TBMM'de söz konusu layihanın maliye encümenine gönderilmesi kararlaştırılmıştır (TBMM, 1920c: 26). 14 Ekim'de TBMM'de gerçekleştirilen görüşme sırasında, Aksaray'ın kazadan livaya dönüşmesi esnasında ortaya çıkacak masrafların, Aksaraylılar tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Aksaray'ın bu sıradaki iktisadi durumu buna uygun olmamasına rağmen 10.000 liralık masrafın ödenmesi için tanınan bir buçuk yıllık süre kabul edilmiştir. Bu miktarın 5.000 lirasını peşin olarak tek seferde ödeyecek Aksaraylılar kalanın ise resmi olarak taahhüt edildiğini iletmışlerdir. Mecliste görüşmenin gerçekleştiği esnada söz alan Kütahya Milletvekili Besim Atalay,⁶ neden Aksaray'ın Niğde'den bağımsız bir liva olması gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Atalay, Aksaray'ın merkezinde 80.000 nüfus, 190.000 koyun, 80.000 tiftik keçisi bulunurken, çoğunlukla ticaretini Niğde'yle değil de Konya ile yaptığını dile getirmiştir. Zira

³ Ayrıntılı bilgi için bk. *Salnâme-i Vilayet-i Konya, Konya Vilayet Matbuatı, (no): 477-501.*

⁴ 1876'da Aksaray doğumlu olup, tüccardan Hacı Hasan Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğretimini Aksaray Rüstiyesinde tamamlamış ve akabinde ticaretle ilgilenmeye başlamıştır. Millî Mücadele sırasında ulusal direnişten tavır sergileyen Vehbi Bey, TBMM birinci döneminde, Aksaray'ın Niğde'ye bağlı bir kaza olmasından dolayı Niğde milletvekili olarak bulunmuştur. 1 Şubat 1932'de İstanbul'da vefat etmiş ve Zircirlikuyu mezarlığına defnedilmiştir. bk. Çoker, t.y.: 814.

⁵ Liva aynı zamanda sancak manasına gelmektedir. Bir vilayete bağlı, birkaç kazanın bir araya gelmesinden oluşmaktadır. İdari birim olarak mutasarrıflıkla temsil edilmektedir. bk. Sami, 2006: 1246

⁶ 1882'de Uşak'ta dünyaya gelmiştir. Öğretmen olan Besim Atalay, 1920'de TBMM'de Kütahya milletvekili olarak yer almıştır. Akabinde üç dönem Aksaray milletvekilliği yapmış son bir dönem daha Kütahya'dan olmak üzere toplam beş dönem milletvekili olarak mecliste bulunmuştur. Türk Dil Kurumu ve Türkoloji Dünyasında önemli bir yer edinen Atalay, 7 Kasım 1965'te Ankara'da vefat etmiştir. bk. Yeşilçiçek, 2016: 131.

Konya'ya gitmek Aksaraylılara, Hasan Dağı nedeniyle, Niğde'ye gitmekten daha kolay gelmiştir. Bununla birlikte Aksaray'ın Niğde'ye bağlı bulunduğu süre zarfında Niğde'nin, bütün gelirleri kendisine sarf ederek menfaatlerini önde tuttuğunu ifade etmiştir (TBMM, 1920d: 60-62). Aslında Besim Atalay, idari teşkilatta sık sık livalar oluşturulmasını ve liva yapılan yerlerin çoğunu bu ismi taşıyacak durumda olmaması nedeniyle eleştirmiştir. Zira böyle yapılarak bu yerlerin yalnızca isimlerinin büyütüldüğünü düşünmüştür. Bu nedenle Akşehir ve Hekimhan kazalarının liva olmasına karşı çıkmıştır. Buna rağmen Aksaray'ın livaya çevrilmesini gerekli görmüş ve desteklemiştir (Sarısan, 1994: 232). Görüşme sonucunda Aksaray'ın liva olması kabul edilmiş ve bu işte Bakanlar Kurulu görevlendirilmiştir (BCA.30.18.01.01.1.14.2; TBMM, 1920e: 60-62). Nihayetinde Aksaray'ın müstakil bir liva olmasını sağlayacak kanun layihası 14 Ekim 1920'de kabul edilmiştir. Bu sırada Aksaray livasının nüfusları toplamı yaklaşık 121.000 olarak kaydedilmiştir (TBMM, 1920d: 60-62).

Aksaray'ın liva haline getirilmesinden mutluluk duyan Aksaraylılar, belediye salonunda bir araya gelmişler ve "Türkleri düşman işgalinden kurtaran, Osmanlı tarihinin şanlı dönemlerini iade ve milli bağımsızlığı korumak üzere kuruldu" diye tanımladıkları TBMM'ye bir teşekkür telgrafı yazılmasını kararlaştırmışlardır. Aksaraylılar adına Aksaray Müftüsü İbrahim Bey ve Belediye Başkanı Ahmet Bey'in yazdığı teşekkür telgrafı meclisin 30 Ekim 1920 tarihli oturumunda okunmuştur. Telgrafta kaza Aksaray'ın yeniden müstakil liva haline gelmesinin Aksaray halkını oldukça mutlu ettiği ve Aksaraylıların TBMM'ye olan sadakatleri dile getirilmiştir (TBMM, 1920f: 234).

Ancak kısa süre sonra Aksaray'ın liva olması meselesi, 11 Aralık 1920'de, TBMM'de bir kez daha gündeme gelmiştir. Zira Dahiliye Mazbatası gelmeden önce Aksaray'ın liva olması kanunla kabul edilmişti. Halbuki söz konusu mazbata Aksaray'ın liva olmasını uygun bulmamıştı. Buna rağmen kabul edildiği için kanunun geçerli sayılmıştır (TBMM, 1920g: 297).

Aksaray halkının maddi manevi gayretlerinin neticesinde Millî Mücadele sırasında, müstakil liva olan Aksaray, çok geçmeden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk vilayetlerinden olmuştur. Fakat Aksaray'ın vilayet olduğu tarih hususunda bir netliğin olmadığına tesadüf edilmiştir. Bu konuda 1920 (Yılmaz, 2010: 21), 1923 (Gül, 2020: 7) ve 1924 tarihini Aksaray'ın vilayet olduğu tarih olarak kabul eden çalışmalara rastlanmıştır (Öztürk, 2008: 80). Kimi çalışmalar ise tarih vermeksizin Aksaray'ın Cumhuriyet'in ilk vilayetlerinden olduğunu belirtmekle yetinmiştir (Şahin, 1989: 291-292). Bu belirsizlik çalışmanın problematiğini teşkil etmiş ve cevaplandırılmaya gayret edilmiştir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye kanuna göre idari teşkilatta yapılan düzenleme ile Aksaray 12 yıl vilayet olarak kaldıktan sonra 1933'te tekrar Niğde'ye bağlı bir kaza haline gelmiştir. Millî Mücadele'de Ankara hükümetini destekleyen, İstiklal Harbine maddi manevi katkı sağlayan Aksaray'ın neden tekrar kaza yapıldığı çalışmanın diğer sorununu oluşturmuştur. Bu bağlamda vilayet Aksaray'ın kaza olduğu sıradaki siyasi ve iktisadi durumu değerlendirilirken bu sorunun cevabı aranmıştır. Ayrıca kaza olduktan sonraki Aksaray'ın siyasi ve iktisadi çehresinde meydana gelen gelişmelere de bu perspektiften bakılmıştır.

2. Vilayet Aksaray'da Yaşanan Siyasi ve İktisadi Gelişmeler (1921-1933)

Aksaray'ın müstakil bir liva statüsünü aldığı esnada, TBMM'ye karşı Konya'da patlak veren Delibaşı Mehmet İsyanı ile mücadele edilmekteydi. 16 Ekim'de düzenli ordu birliklerinin Bozkır'a girmesiyle son bulan isyanda (Akşin, 1997: 13) coğrafi olarak yakınlığına rağmen Aksaray'da benzer bir duruş sergilenmemiştir. Aksaraylılar adına Belediye Başkanı Ahmet Bey ve Aksaray Müftüsü İbrahim, Konya isyanı meselesinde TBMM'ye bağlılıklarını bildiren bir telgraf göndermişlerdir. 22 Ekim 1920 tarihli telgrafta, Aksaraylıların vatanın kurtuluşunda her türlü fedakarlığı sergileyeceklerini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte Aksaray'da sükûnetin korunmaya çalışıldığı aktarmışlardır (Selvi ve Cırık, 2020: 62).

Millî Mücadele Dönemi Türkiye'nin anayasal tarihindeki en ilginç dönemi temsil etmiştir. Zira Osmanlı anayasasına bağlı olmayan bir kurucu meclis oluşturulmuş ve ulusal egemenlik ilkesi kabul edilmiştir (Özbudun, 2011: 5). Meclisin ilk icraatlarından biri de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk

anayasası olan 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesi olmuştur. Kanunun 10. maddesinde, Türkiye coğrafi ve iktisadi açıdan vilayetlere ayrılmıştır (Balıbey, 2021: 22). Vilayetler ise kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler köylere olacak şekilde idari teşkilatta yeni bir düzenlemeye gidilmiştir (Yamaç, 2020: 211; Ceride-i Resmîye, 1921: 1). Yeni düzenleme ile mutasarrıflıklar vilayetlere bağlanmıştır (Düstur, t.y.: 196-199). Aksaray'ın da mutasarrıflık olmasından dolayı merkezi teşkilat sisteminde vilayet statüsüne giden yolda en önemli adım atılmıştır. Fakat söz konusu dönemde henüz saltanatın varlığını koruması ve Ankara hükümeti nezdinde bir Kurtuluş Savaşı yürütülmesi bu durumun uygulamaya geçmesini geciktirmiş olmalıdır. Zira Aksaray'ın TBMM'de milletvekili bulundurması ve Aksaray mutasarrıfı olan Abdullah Sabri Karter'in⁷ ilk vali olarak görevlendirilmesi 1923'ü bulmuştur (BCA.30.18.1.1.9.15/10). Dolayısıyla Aksaray, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk vilayetleri arasında yer almıştır.

Aksaray'da İstiklal Harbi'nin gidişatı yakından takip edilmiştir. Sakarya Savaşı'nın başlaması üzerine Aksaray'da 26 Ağustos Cuma günü orduya moral olması için bir miting düzenlenmiştir. Cuma namazından önce Büyük Cami'de (Ulu Cami), şehitler için okunan mevlüde halk büyük ilgi göstermiştir. Nitekim yapılan dualar ve Türk ordusu hakkındaki temenniler, TBMM'ye, destek olması amacıyla 27 Ağustos 1921'de Müftü Mahir, Müdafaa-i Hukuk ve Belediye Başkanı Musa, Miting Heyeti Başkanı Muharrem, üye Hidayet ve Rifat Bey tarafından imzalanan bir telgrafla bildirilmiştir. Ayrıca telgrafa, vatan toprağındaki düşmanın imhası için tek bir kişi kalıncaya kadar savaşa devam edilmesi, bağımsızlık için mücadele eden Türk ordusunun bütün isteklerinin yerine getirilmesi ve düşmanı perişan eden orduya selam ve saygıların iletilmesi yönündeki karar da ilave edilmiştir (Selvi ve Cırık, 2020: 62).

Sakarya Zaferi Aksaray'da büyük coşkuyla karşılanmıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Belediye Başkanı Ahmet Bey, 14 Eylül 1921'de TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya Sakarya Zaferi münasebetiyle bir tebrik telgrafı göndermiştir. Burada ordunun zaferinden duyulan memnuniyet ve bu durumun devam etmesi temennisi ifade edilmiştir. Ayrıca bu bağlamda Aksaraylıların yaptıkları kutlamaların, teşekkürlerin ve duaların şanlı ordunun subay ve erlerine iletilmesi talep edilmiştir (Selvi ve Cırık, 2020: 63). Her askeri başarıda Aksaray'dan TBMM'ye tebrik telgrafları iletilmiştir. Belediye Başkanı Ahmet Bey, 23 Ekim 1921'de Adana'nın anavatana katılması münasebetiyle Mustafa Kemal Paşa'ya bir tebrik telgrafı yollamıştır. Aynı şekilde Aksaray Kaymakamı Abdullah Suphi, İzmir'in düşman işgalinden kurtulması nedeniyle 19 Eylül 1922'de Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, tebrik ve şükranlarını dile getirmiştir (Selvi ve Cırık, 2020: 64).

Elbette Millî Mücadeleye verilen destekler yalnızca manevi olmamıştır. Aynı zamanda 23 Ocak 1922 tarihli Başkomutanlık emri uyarınca, Batı Cephesi'nin işesi için Millî Savunma Bakanlığı tarafından alınan kararın derhal uygulamaya konulması neticesinde kurulan 10 komisyon⁸ arasında Aksaray'da yer almıştır. Alınan karar doğrultusunda Aksaray'daki komisyona bir defaya mahsus 50.000 lira verilmiştir. Yapılan alım ve nakliyata giden paranın miktarına bakılarak, ilerleyen süreçte ne kadar daha para verilmesi gerektiği Millî Savunma Bakanlığınca, Maliye Bakanlığı'na iletilecekti. Bunun karşılığında Aksaray'ın günlük olarak 15 ton zahireyi Konya hattı üzerinden teslim etmesi gerekirdi. Ayrıca teslim edilen 15 ton zahirenin beş tonu mutlaka un olmalıydı (Harp Encümeni Raporları, 2013: 3). Tarım bölgesi olmasının da etkisiyle bir nevi yiyecek ambarı olarak değerlendirilen Aksaray'da işe temini için 26-27 Ocak 1922'de Aksaray Merkez Kaza Satın Alma Komisyonu kurulmuştur. Böylece Türk ordusunun işesine önemli katkı sağlayan Aksaray, sevkıyatı

⁷ Abdullah Sabri Karter, 1 Temmuz 1867'de Bursa'da doğmuştur. Osmanlı Devleti'ne kaymakam ve milletvekili olarak hizmet etmiştir. 14 Haziran 1915'te kaymakamlıktan emekli olmuştur. Şubat 1917'de Eskişehir sancağındaki Ermeni Mallarını Tasfiye Komisyonu başkanlığına getirilmiştir. Millî Mücadele sırasında TBMM'nin hizmetine girmiş ve içinde Aksaray'ın da olduğu birçok vilayette valilik yapmıştır. 21 Temmuz 1939'da vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Çankaya, 1968/1969: 394-395.

⁸ Şereflikoçhisar, Aksaray, Niğde, Dinar, Burdur, Denizli, Bolu, İzmit, Sivrihisar ve Konya komisyon kurulan yerlerdir. bk. Harp Encümeni Raporları, 2013: 3.

çoğunlukla Konya-Ereğli üzerinden gerçekleştirmiştir (Toker, 2017: 307-308). Aksaray yalnızca iaşe temini noktasında değil aynı zamanda askeri manada da destek sağlamıştır. Harp nedeniyle yaşanacak asker kayıplarının telafisini sağlamak üzere cephe gerisinde oluşturulan depo birlikleri arasında Beşinci Depo Alayı Aksaray'da kurulmuştur (Türk İstiklâl Harbi, 1995: 300).

Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasıyla birlikte Aksaray, Cumhuriyet'in ilk vilayetleri arasında yer almasının bir sonucu olarak TBMM'ye doğrudan milletvekili göndermiştir. 16 Nisan 1923'te yenilenen seçimler sonucunda 11 Ağustos'ta göreve başlayan ikinci dönem TBMM'de Aksaraylıları temsilen üç milletvekili bulunmuştur (TBMM, 1923: 4). Bunlar, öncesinde Kutahya'dan milletvekili olan (TBMM, 1926: 156) Besim Atalay'la birlikte Vehbi Bey ve Mehmet Neşet Özercan'dan⁹ ibaretti (Çoker, t.y.: 999). Üçüncü dönem Musa Kazım Gürel, Besim Atalay ve Mehmet Neşet Özercan, dördüncü dönem milletvekili sayısı artan Aksaray'ı Ahmet Süreyya Örgüevren, Mehmet Yaşar Özey, Besim Atalay ve Rıza Bey temsil etmiştir (Çoker, t.y.: 698).

Aksaray'ın ilk Valisi Abdullah Sabri Karter, göreve 1923 yılının Kasım ayında başlamıştır. Şubat 1924'te Edirne'ye tayin edilinceye kadar görevde kalmıştır. Yerine 3 Mart 1924'te Muş Valisi Ziya Bey getirilmiştir (BCA.30.18.1.1.9.15/10). Aksaray Valisi Yusuf Ziya Bey'in İçişleri Bakanlığı emrine alınması 24 Mayıs 1932'de kararlaştırılmıştır (BCA.30.18.1.2.29.41/20). Boş bir halde bulunan Aksaray Valiliği'ne Şebinkarahisar Valisi Arif Hikmet Bey, 9 Haziran 1932 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla atanmıştır (Resmî Gazete, 1932: 1755). 2 Mayıs 1933'te Arif Hikmet Bey, Bakanlar Kurulu kararıyla boş bulunan Çorum Valiliği'ne görevlendirilince, ilk dönem vilayet Aksaray'ın son valisi olmuştur (Resmî Gazete, 1933: 2448).

Aksaray'ın vilayet olmasıyla birlikte eğitim, sağlık ve kültür alanlarında yeni kurumlar meydana getirilmiştir. Bunlar arasında Aksaray Lisesi, Halk Kütüphanesi, Devlet Hastanesi, Hükümet Konağı, Hapishane, Millet Mektepleri ve Halkevi'ni¹⁰ saymak mümkündür (Oruç, 2006: 10). Bir taraftan belirtilen gelişmeler yaşanırken, diğer taraftan Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te yapılan Mübadele Antlaşması gereğince Aksaray'dan giden¹¹ ve Aksaray'a gelen muhacirler şehrin hem etnik hem de iktisadi durumunu etkilemiştir. 19 Ekim 1924 tarihli bir raporda Aksaray'da genellikle merkez, Gelveri (Güzelyurt), Şereflikoçhisar, Arapsun, Sivrihisar ve Helvadere'de bulunan Rumların tamamının Yunanistan'a gittiği ve bunlardan boşalan yerlere 805 haneden toplam 3.382 muhacirin yerleştirilme işleminin tamamlandığı bildirilmiştir. Esasında bu durum Aksaray'ın ticari durumunu önemli oranda etkilemiştir. Zira merkezde 17 hane olarak bulunan Rumların tamamı ticaret erbabiyken, yerlerine iskân edilen muhacirler için aynı durum söz konusu olmamıştır. Gelveri, Şereflikoçhisar ve Arapsun'daki Rumların büyük kısmı, İstanbul, Avrupa ve Amerika ile ticaret yapmaktaydı. Köyde olan Rumlar ise bağcılık ve halıcılıkla meşguldü. Fakat söz konusu yerlere Yunanistan'dan gelerek yerleştirilen muhacirlerin ticaret veya halıcılık ve bağcılık hakkında bir bilgileri yoktu (Sarı, 2015: 49).

Bununla birlikte iktisadi alanda dönem şartlarına göre önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nin etkisiyle bir taraftan yerli üretim teşvik edilirken diğer taraftan da özel sermayenin desteklendiği sırada Aksaray Milletvekili Vehbi Bey, Türkiye'de iktisadi kurumların vücuda getirilmesinde önemli rol oynamıştır. Aksaray'da Azm-i Milli¹² Anonim Şirketi ve Halk İktisat

⁹1881 İstanbul doğumlu olup, Osmanlı Devleti'nde birçok alanda memurluk yapmıştır. TBMM birinci döneminde İstanbul milletvekili olarak yer almış ve bütçe ve bayındırlık komisyonlarında çalışmıştır. Milletvekilliği 1931'de son bulmuş ve 1944'te İstanbul'da vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Çoker, t.y.: 510.

¹⁰ Aksaray Halkevi 24 Şubat 1933'te belediye sinema binasındaki merasimle açılmıştır. Aksaray Valisi Arif Hikmet Bey, Halkevi'nin açılmasında para ve bina yardımında bulunmuştur. Böylece vilayet kütüphane binası Halkevi'ne tahsis edilmiştir. bk. Aksaray Vilayet Gazetesi, 1933: 1.

¹¹ Rumlar yanlarında götürmeyecekleri eşyaları satılığa çıkarmıştı. Hatta Gelveri'deki Rumlar satacakları eşyaları evlerinin bahçesine toplamış ve almak üzere gelen Aksaray'ın yerli ahalisine göstermişlerdi. bk. Perek, 1998: 18.

¹²Azmi Milli ismi ilk kez İzmir'in işgal edildiği sırada Ankara'da "Sultanı ve Muallim Mektebi" öğretmenlerinin yaptığı toplantıda Azmi Milli adıyla bir örgütün kurulmasını kararlaştırmasıyla ortaya çıkmıştır. Azmi Milli Yurdu olarak faaliyetine başlayan örgüt, vatan ve milletin bilimsel, fikirselsel ve iktisadi açıdan gelişmesine katkı sağlayacaktır. bk. Güneş, 1993: 375. 1924 yılında Aksaray'da kurulan Azmi Milli Şirketi 2000 yılında bedelsiz olarak Aksaray Belediyesine devredilmiştir. 2002 yılında ise faaliyetine son verilmiştir. bk. Gül, 2012: 35.

Bankasının, İstanbul'da Şark Değirmenleri Şirketi'nin, İzmir ve Bursa'da da benzer şekilde ticaret ve sanayi şirketlerinin tesisine katkı sağlamıştır (Çoker, 1994: 814).

Dakik Mensucat ve Tenvirat-ı Elektriye Fabrikası kurmak üzere 250.000 lira sermaye ile 50 sene müddetle, Aksaray Azmi Milli Şirketi'nin kuruluşu için gerekli adım atılmıştır. Ayrıca şirketin faaliyete geçmesi için şart olan sermayenin %10'unun da ödenmiş vaziyette olduğu görülmüştür. Söz konusu talep 3 Ağustos 1924'te Bakanlar Kurulunca onaylanmıştır (BCA.30.18.1.1.10.37/15). Böylece Azmi Milli Şirketi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yerli sermayedarın teşvik edilmesiyle birlikte taşrada teşkil edilen şirketlerin Aksaray'daki örneğini teşkil etmiştir. Kurucularına bakıldığı zaman ise İkinci Meşrutiyet döneminde başlatılan milli iktisat faaliyetleri çerçevesinde kurulan milli şirket ve bankalarla benzerlik taşıdığına rastlanmıştır. Şehrin ileri gelenleri ve devlet görevlileri ile devlet kurumları söz konusu şirketin kuruluşuna destek olmuştur. Bu doğrultuda Vehbi Bey, Aksaray Valisi Yusuf Ziya (Günar), Aksaray Belediye Başkanı Mehmet (Sueri), Ziraat Bankası, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, Aksaray İl Özel İdare Teşkilatı'nı şirketin kurucuları arasında saymak mümkündür. Bununla birlikte, çoğunlukla Aksaray tüccar ve çiftçisinden oluşan yaklaşık 73 kişi de kurucu hissedarlar arasında yer almıştır (Resmî Gazete, 1943: 4704-4716). Uluırmak üzerine kurulan tesisle elektrik üretmeye başlayan şirket, depolanan elektrikle 1926 yılında bir un fabrikasını faaliyete geçirmiştir (Çamur, 2009: 50). Un fabrikası için gerekli makineler AEG isimli firmadan temin edilmiştir. Hatta Azmi Milli Şirketi AEG'de eğitim almak ve daha sonra fabrikada çalışmak üzere Rahmi isimli bir genci Almanya'ya göndermiştir (Perek, 1998: 125).

Aksaray'ın vilayet olmasının bir neticesi olarak 1926 yılının sonlarında yayın hayatına başlayan Aksaray Vilayet Gazetesi ilk sayısında, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Aksaray'ın elektrige kavuşmasını sağlayan Azmi Milli'nin bu faaliyetinin Aksaray halkının gecesini de gündüz gibi aydınlatarak hayat kalitesini artırdığına yer vermiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 1926: 1). Hatta Nevşehir'e bu elektrikten verilmesi meselesi gündeme gelmiştir. Bu konuyu görüşmek üzere Aksaray Milletvekili Rıza, Belediye Başkan Yardımcısı Veysel Bey 28 Şubat 1933'te Nevşehir'e gitmiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 1933a: 2).

Aksaray'ın iktisadi hayatında meydana gelen diğer önemli gelişme ise devletin teşviki ve yerli sermayedarların teşebbüsüyle mahalli bir bankanın kurulması olmuştur. Banka işlemlerini yerine getirmek bununla birlikte tarım, ticaret ve sanayi alanlarındaki girişimlere ortaklık etmek üzere Aksaray merkezli, 50 sene müddet ve 100.000 lira sermayeli Aksaray Halk İktisat Bankası'nın kuruluşuna 31 Ocak 1926'da bakanlar kurulu izni verilmiştir. Banka kurulduğu sırada faaliyete geçmesine engel teşkil etmemesi için sermayesinin %10'u ödenmiş durumdaydı (BCA.30.18.1.1.17.88/6). Bankanın kurucuları arasında Aksaray Müftüsü İbrahim, Aksaray Milletvekili Vehbi Bey, Konya Milletvekili Kazım başta olmak üzere esnaf ve arazi sahibi yaklaşık 20 kişi bulunmaktaydı (Erdaş, 2018: 41). Bankanın sermayesinin temini noktasında Aksaray halkının ufak meblağlarla dahi olsa hissedar kaydedilmesi noktasında gayret sarf edilmiştir. Bu hususta okullarda, bankanın faydalarından bahseden piyesler sergilenmiştir. Nitekim sermayesinde küçük paraların bulunması nedeniyle banka *Metelik Bankası* ismiyle de anılmıştır (Perek, 1998: 125). Diğer taraftan Aksaray'ın tarımını ıslah etmek ve toplum refahını artırmak için gereken işlerle uğraşmak amacıyla Aksaray merkezli, 35 sene süreyle Aksaray Vilayeti Çiftçi Kardeşler Kooperatif Şirketi ismiyle 23 Eylül 1928'te bir kooperatif kurulmuştur (BCA.30.18.1.1.30.56/20). Kooperatifin faaliyet alanları, tarım yöntemlerini geliştirmek, tohumluk ve hayvanların ıslah edilmesini temin etmek, Aksaray halkının sağlık ve tarım alanlarındaki bilgisini artırmaktan ibaretti (Gül, 2013: 149). Kooperatif, Aksaray köylüsüne kağı arabalarının yerine tarımda kullanılması için 300 araba yaptırmıştır. 300 arabanın 110 tanesini Şereflikoçhisar'ın, 50'sini Arapsun'un, 140'ını ise merkez vilayetlerin köylerine dağıtmıştır. İlaveten 120 pulluk Şereflikoçhisar, 50 pulluk Arapsun, 90 pulluk da merkez köylerine verilmiştir. Ayrıca getirttiği 20 kaymak makinasını da köylülere ulaştırmıştır. Bunun dışında isteyen köylülere bu gibi aletleri bir sene müddetle, uygun taksitlerle satabileceğini de duyurmuştur (Aksaray Vilayet Gazetesi, 1933b: 1).

1925'ten 1928'e kadar olan zaman zarfında Aksaray vilayeti, Aksaray, Arabsun, Şereflikoçhisar olmak üzere üç kazadan oluşmaktaydı. 1925'te Aksaray kazasının 179, Arapsun'un 44, Şereflikoçhisar'ın 103 köyü bulunmaktaydı. Dolayısıyla toplam üç kaza, bir nahiye ve 326 köyü mevcuttu. 1927'de Aksaray kazasındaki köy sayısı 150'ye düşerken Şereflikoçhisar kazasının köy sayısı 110'a çıkmış, Arabsun'un ise aynı kalmıştır. 1928 yılında Aksaray ve Arabsun kazalarına bağlı köy mevcudunda bir değişiklik olmamıştır. Şereflikoçhisar kazasının köy sayısı 74'e çıkmış ve tek nahiye olan Panlı'nın ise 29 köyü vardı (Şaşmaz, 2014: 53). 17 Mayıs 1931'e kadar tek olan nahiye sayısı, merkez kazaya bağlı Ortaköy, Gelveri, Arapsun'a bağlı Alemlî köylerinin nahiyeye çevrilmesiyle dörde çıkmıştır. Böylece köylerde bulunan insanların devlet dairelerine ulaşmak için vilayet merkezine gelme zorunluluğu ortadan kalkmıştır (BCA.30.11.1.0.63.12/6).

28 Ekim 1927'de Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı kayıtlarında Aksaray, Türkiye'nin 63 vilayeti ve merkezi Anadolu vilayetleri arasında yerini almıştır. Bahsi geçen nüfus sayımı Aksaray nüfusunun evli, bekâr, dul, yaş aralıkları, okuma-yazma bilme, nüfusa kayıtlı olmayanların sayısı hakkında ayrıntılı bilgiler içermiştir. Aksaray kazasının erkek nüfusu 34.130 olup bunların içinde okuma yazma bilenlerin sayısı yalnızca 1.862 idi. Kadın nüfusunun sayısı erkeklerden fazla olup 37.447 şeklinde kaydedilmişti. Buna rağmen kadın nüfusun okuma yazma oranı yalnızca 119 idi. Arapsun kazasında erkek nüfus 7.396, kadın nüfus ise 9.024'ten ibaretti. Kazada okuma yazma bilen erkek 582, kadın ise sadece 78 kişiydi. Şereflikoçhisar'a kayıtlı 18.881 erkek, 20.153 kadın bulunmaktaydı. Okuma yazma bilen sayısı 729 erkek ve 20 kadınla oldukça düşüktü. Kadın nüfusu erkek nüfusuna göre fazla olan Aksaray vilayetinin toplam nüfusu 127.031 olarak yer almıştır. Bunun içinde okuma yazma bilen kişi sayısı sadece 3.390'du. Kazalar içinde en fazla nüfus, 71.577 ile Aksaray kazasına aitti (Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 7). Okuma yazma oranı oldukça düşük olan Aksaray'da 1928'de harf inkılabı neticesinde kurulan Millet Mekteplerine halk büyük ilgi göstermiştir (BCA.30.10.0.0.64.431/43).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk vilayetlerinden olan Aksaray'ın bu durumunun değişmesi, 19 Mart 1933'te bazı vilayetlerin ilgasını içeren kanun tasarısı görüşülmesiyle başlamıştır (BCA.30.18.01.02.34.18.7). 20 Mart'ta ise dahiliye ve bütçe encümenleri mazbatasında niçin Aksaray'ın vilayetliğinin kaldırılması gerektiği izah edilmiştir. Buna göre Aksaray'ın tekrar Niğde'ye bağlanmasında, mevkii coğrafyası itibarıyla en ufak bir gelişme gösterememiş olması, merkez ile kazaları arasında iktisadi ve ticari bir münasebet olmamasından dolayı vilayet teşkilatından istifade edilemediği etken gösterilmiştir. Ayrıca umumi nüfus ve gelir açısından vilayet niteliğine sahip olmadığı gerekçesiyle vilayetliği lağvedilmiştir.¹³ Coğrafyası dikkate alındığında Ulukışla-Niğde demiryolu üzerindeki Bor'a yakınlığı nedeniyle Aksaray merkez ve kazasının, Arapsun'un iktisadi ve siyasi münasebet itibarıyla Niğde'ye bağlandığı ifade edilmiştir. Şereflikoçhisar'ın ise kaza teşkilatının korunmasında bir yarar görülmediğinden nahiyeye çevrilerek Ankara'ya bağlanması uygun görülmüştür (TBMM, 1933: 2).

Nitekim Aksaray, 20 Mayıs 1933 tarihli 2197 sayılı kanunla kaza olarak bir kez daha Niğde'ye bağlanmıştır. Ancak kanun çıktıktan sonra bile Aksaraylılar bu kararın geri çekilmesi için teşebbüslerini devam ettirmişler ve Başbakanlığa bu anlamda telgraf göndermişlerdir. Telgrafta Aksaray'ın Niğde'ye bağlanması haberini son derece üzücü bulduklarını ifade eden halk; Nevşehir, Arabsun, Ereğli, Sultaniye ve Şereflikoçhisar'dan oluşan bir Aksaray vilayetinin son derece yararlı olacağı düşüncesini vurgulamışlardır.¹⁴ Aksaray Milletvekili Besim Atalay, 20 Mayıs 1933 tarihli TBMM oturumunda bir işi yaparken iyice düşünmek gerektiğini zira sonradan bu işi bozmamak

¹³ Aksaray'ın bu sıradaki iktisadi ve sosyal durumuna dair bazı bilgiler verilebilir. Vilayetin 1932 yılı umumi varidatı 370.000, hususi varidatı 222.698 lira idi. Ayrıca Çiftçi Kardeşler Kooperatifi İstihsal Şirketi sermayesi 100.000 lira, Halk İktisat Bankası Türk Anonim Şirketi sermayesi 100.000 lira, Azmi Milli Türk Anonim Şirketi sermayesi 250.000 liraydı. Diğer taraftan 175.000 koyun, 110.000 tiftik, 46.245 siğir, 12.266 eşek, 4.201 manda, 3.928 at, 873 deve bulunmaktaydı. 25 yatak kapasiteli bir hususi muvazene tabii memleket hastanesi, bir sıtma ile mücadele merkezi, iki dispanser mevcuttu. Ayrıca bir karma yatılı orta okul, merkezde 21 ilkokul, merkeze bağlı kazalarda 24 ilkokul vardı. Aksaray merkezin nüfusu 85.000, Şereflikoçhisar'ın nüfusu 45.000 olup, merkez ve mühlakata bağlı 298 köy mevcuttu. bk. BCA.30.10.0.0.66.441/5.

¹⁴ Metnin ekine vilayetin bütçesi, büyük-küçükbaş hayvan sayısı, hububat miktarı, hastane-okul miktarı, vilayet ve kazalar arası yol uzaklığını gösteren bilgileri eklemiştir bk. BCA.30.10.66.441/5.

lazım geldiğini söyleyerek konuyu lağvedilen vilayetlere getirmiştir. Oysa, vilayetler kurulurken faydaları üzerinde uzun uzun görüşüldüğünü, şimdi ise neden kaldırma kararı alındığını sorgulamıştır. Halbuki Aksaray'ın söz konusu dönem itibarıyla gerek nüfus gerekse de bayındırlık açısından oldukça iyi bir seviyede olduğunu ifade etmiştir. Hatta Aksaray kadar nüfusu olmayan yerlerin hâlâ vilayet olduğunu, vilayet lağvedilecekse buralardan başlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Birçok vilayetlerin gelirleri yetersiz gelirken, Aksaray'ın merkez gelirinin 100.000 lira olduğunu ve memurlarının maaşının düzenli olarak ödendiğini ilave etmiştir. Gaziantep Milletvekili Reşit Bey, vilayetlerin kaldırılması noktasında, Aksaray'dan daha az geliri ve nüfusu olanların tercih edilmesi gerektiğini, Aksaray'ın bunun dışında tutulmasını talep ederek Besim Atalay'ı desteklemiştir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ise Aksaray'ın gelişmesinin vilayet olmasından değil Cumhuriyet idaresinden ileri geldiği düşüncesini savunmuş ve tartışmaya son noktayı koymuştur (TBMM, 1933a: 197-198).

Aksaray halkı söz konusu durumu değiştirebilme ümidini devam ettirmiştir. 31 Temmuz 1933'te Aksaray'ın Niğde'ye bağlanması arkasında yatan temel etkenin Niğde'ye demiryolu yapılmasının olduğunu belirtmişler ve bu durumun Aksaray halkına bir yarar sağlamayacağını savunmuşlardır.¹⁵ Zira Aksaraylılar mahsullerini Niğde yolu üzerinden havale etmeyeceklerini söyleyerek kararın karşısında olduklarını göstermişlerdir. Çünkü Aksaray'daki malların Niğde'ye kadar karayolu oradan da demiryolu vasıtasıyla nakledilmesini "sol elle sağ kulağı göstermek" şeklinde ters bir iş olarak nitelendirmişlerdir. Ayrıca Hasan Dağ'ın kış aylarında bu yolda büyük bir engel teşkil ettiğini ilave etmişlerdir. Dolayısıyla Niğde'ye bağlanma meselesini hem iktisadi hem de coğrafi açıdan Aksaray halkını zor durumda bırakan bir vaziyet olarak tarif etmişlerdir. Hatta, Aksaray'ın Nevşehir, Konya'nın Sultaniye ve Ereğli kazaları ile sıkı iktisadi münasebetlerinin bulunması ve buraların Aksaray'a oldukça yakın olması nedeniyle bunların il statüsündeki Aksaray'a bağlanmasını daha mantıklı gördüklerini tekrar etmişlerdir (BCA.30.10.0.0.66.441/5). Ancak Aksaraylıların gayretleri ve teklifleri mevcut durumun değişmesinde etkili olmamıştır. 2 Ağustos'ta İçişleri Bakanlığı tarafından verilen cevapta kanunun yürürlüğe girdiği ve vilayetlerin lağvedilmesi ile ilgili herhangi bir şey yapılamayacağı beyan edilmiştir. Bu kararın neticesinde vilayetken Aksaray'a bağlı olan kimi kaza ve köyler, Niğde'ye bağlanmak yerine farklı alternatifler sunmayı ihmal etmemişlerdir. Bu doğrultuda Şereflikoçhisar kazası halkı, Niğde yerine Ankara'ya, Arapsun halkı ise Kırşehir'e bağlanmayı talep eden telgraflar göndermişlerdir (BCA.30.10.66.441.5).

3. Kaza Aksaray'da Yaşanan Siyasi ve İktisadi Gelişmeler (1933-1989)

Aksaray'ın kazaya çevrilmesi, vilayet iken kendisine bağlı olan kazalardan bir kısmının Ankara ve Niğde'ye bağlanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum Aksaray'ı hem nüfus hem de iktisadi açıdan olumsuz etkilemiştir. Zira sermayesi Aksaray'ın kazaları arasında dağılmış olan Çiftçi Kardeşler Kooperatif Şirketi'nin faaliyetine devam etmesi mümkün olmamıştır. Bu sebeple şirket ortakları, kurumun fesih ve tasfiyesine karar kılmıştır. Söz konusu kararın Bakanlar Kurulu'nun 27 Şubat 1934 tarihli toplantısında onaylanmasıyla birlikte, Aksaray'ın tarım ve hayvancılık açısından önemli bir kurumu olan şirketin tasfiye işlemleri başlamıştır (Resmî Gazete, 1934: 3525). Aynı yıl içinde Aksaray Halk İktisat Bankası'nın yalnız kurucularına ve yönetim kurulu üyeleri ile bunların yakınlarına yetersiz teminat karşılığında borç para verdiği iddiası gündeme gelmiştir. Yaşanan bu sıkıntı çözülememiş olmalıdır ki, 2 Kasım 1936'da toplanan banka genel kurulu tasfiye kararı almak durumunda kalmıştır. Fakat tasfiye işlemine başlanmamış ve aynı yıl içinde yönetmelikte Bakanlar Kurulu'nun ön gördüğü düzenlemeler yapılmıştır. Ancak 1937 yılında bankanın ödenmiş sermayesinin gereken miktardan aşağı olması nedeniyle İktisat Bakanlığı mevduat alımını durdurmuştur. 11 Şubat 1947'de Niğde Valiliği'nin telgrafında bankanın sermayesinin kalmadığı ifade edilmiştir. 1952'ye kadar devam eden süreç sonunda bankaya bir müfettiş gönderilmiş, 1953 yılında ise bakanlık tarafından bankaya fesih davası açılmıştır. Her ne kadar bankanın işlerini düzene koyacağını bildirilmesi üzerine dava durdurulmuşsa da banka son genel kurul toplantısını 14 Mart

¹⁵ Hatta bu sırada Aksaraylılar, kendi aralarında Aksaray'ın Niğde'den ileri vaziyette olduğunu düşünmekteydiler. Zira Niğde'de henüz elektrik yokken, Aksaray'da Azmi Milli Şirketi sayesinde elektrik vardı. bk. Yıldız, Can, Özkaya, 2017: 75.

1953'te gerçekleştirmiştir. Söz konusu tarihten sonra banka yönetmeliğinin, Türk Ticaret Kanunu'na uymadığı gerekçesiyle feshedilmiş sayılmıştır (Ökçün, 1997: 250). Böylece Cumhuriyet'in ilk yıllarında tesis edilen bu mahalli banka da tarihe karışmıştır.

Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından Aksaray'da yeniden buğday satış merkezi açılması ve 1939-1940 buğday sezonu boyunca satın alınacak buğdayların fiyatlarının bu satış merkezi tarafından tespit edilmesi Bakanlar Kurulunca 4 Eylül 1939'da kararlaştırılmıştır. Buna göre Aksaray-Bor nakliye masrafı düşülmek şartıyla yumuşak ve sert ekstra buğdayların kilosu 5,50 kuruştan, yumuşak ve sert birinci buğdayların kilosu 5 kuruş, mahlut buğdayın kilosu ise 4,5 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁶

Aksaray'ın Niğde'ye bağlanmasıyla birlikte ulaşım meselesi gündeme gelmiştir. Bu sebeple Aksaray-Bor arasındaki 100 kilometrelik yolun yapılması önem arz etmiştir. Çünkü Aksaray'da yetişen ürünlerin ve Azmi Milli Un Fabrikası'ndaki un ve diğer gıda mamullerinin Bor istasyonuna nakil ve sevki lazımdı. Her iki kazanın şose yol ile bağlanması için Niğde Vilayeti bütçesine verilen tahsisat yoluyla yolun bir kısmını ancak yapılabilmıştır. Uzun zaman alan bu yol çalışmasında, tamamı bitmeden yapılmış yerlerde tekrar tamir ihtiyacı hasıl olmuştur. Niğde Valisi 7 Nisan 1942'de yolun devlet bütçesinden inşa edilmesini talep eden bir dilekçeyi, Başbakanlığa göndermek durumunda kalmıştır (BCA.30.10.0.0.65.436/17).

Aynı yılın 12 Kasım'ında Azmi Milli Şirketi genel heyeti, fevkalade olarak toplanmıştır. Alınan karar gereğince, Ankara Ticaret Odası Başkanlığı 2 Mart 1943'te şirketin yönetmeliğinde birtakım değişiklikler yapıldığını duyurmuştur. Buna göre şirketin ismi Aksaray Azmi Milli Türk Anonim Şirketi olarak güncellenmiştir. Ayrıca başlangıçta 73 olan kurucu sayısının 56'ya düştüğü görülmüştür. Değişiklikle birlikte Ziraat Bankası şirketin kurucuları arasında yer almıştır. Yönetmeliğe ilave edilen bir diğer husus ise şirketin sermayesine Ticaret Bakanlığı'nın onayıyla yabancıların da katılım sağlayabilmesi olmuştur. Ancak yabancıların miktarının, şirketin Türk sermayedarının 3/1'i kadar olması şart koşulmuştur (Resmî Gazete, 1943: 4704-4716). Böylece milli nitelikte olan şirkete, yabancı sermayedarın katılımı hedeflenmiş ve bunun da kontrollü bir şekilde olmasına özen gösterilmiştir.

Aksaray'ın yerel bankası olan Aksaray Halk İktisat Bankası'nın tasfiye işlemlerinin başladığı sırada, 7 Ağustos 1953'te, Türkiye İş Bankası'nın hem Niğde vilayet merkezinde hem de Aksaray kazasında birer şubesinin açılması için Bakanlar Kurulu kararı alınmıştır (Resmî Gazete, 1953: 7201).

1957 yılında Aksaray'ın su sıkıntısına çözüm maksadıyla Mamasın Barajı'nın temelleri atılmıştır. Sulama için tesis edilen baraj (Perek, 1998: 108) 1961 yılında tamamlanmış, 1962'de ise göl oluşmuştur (Yıldız, Can, Özkaya, 2017: 80). Fakat söz konusu baraj, tarımdaki su sıkıntısını tam anlamıyla çözememiştir. Aksaray'ın tarım alanında yaşadığı sıkıntılar 27 Temmuz 1966'da İl Genel Meclisi Üyelerinin ve hizmet görevlilerinin katılımıyla gerçekleştirilen açık oturumda bir rapor haline getirilmiştir. Buna göre Aksaray'da bulunan 417.000 dekar hazine arazilerinin 1961'de durdurulan dağıtımının, topraksız çiftçilere dağıtılması, Toprak Tahlil ve Gübre Arama Başkanlığı tarafından Koçaş Teknik Tarım Okulu'nda açılması öngörülen Toprak Tahlil Laboratuvarının bir an önce faaliyete geçirilmesi, Mamasın Barajı'nı takviye amacıyla Ekecik Barajı'nın tamamlanması, tabi gübrelerin tarımda kullanılabilmesi için Zirai Donatım Genel Müdürlüğü ile Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü arasında bir anlaşma yapılarak çiftçinin zamanında uygun fiyatla gübre almasını temin etmek, 4626 km²'lik alana sahip Aksaray'da Teknik Tarım Teknisyenliği yanı sıra Mücadele Teknisyenliğinin de kurulması, bir tiftik, teke ve boğa deposu kurularak köylüye gerektiğinde emaneten damızlık hayvan verilmesi, Aksaray'da daimi olarak faaliyette bulunacak tarım aletleri tamir atölyesi açılması, mümkün değilse de sadece hasat zamanlarında seyyar tamir ekibi bulundurulması gibi 23 maddelik talep listesi oluşturulmuştur (BCA.30.1.0.0.120.759/1).

¹⁶ Bu kararın alındığı 4 Eylül 1939 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesinde Aksaray'dan Konya Aksaray'ı şeklinde bahsedildiğine tesadüf edilmiştir. Oysaki bu tarihte Aksaray, Niğde'ye bağlı bir kaza durumundaydı. bk. BCA.30.18.1.2.88.86/20.

Aksaray'ın tekrar vilayet olması için TBMM nezdindeki ilk büyük çalışma Niğde Milletvekili Oğuz Demir Tüzün tarafından 1 Nisan 1964 tarihinde meclise verdiği kanun teklifiyle gerçekleşmiştir. Söz konusu teklif her ne kadar Meclis İçişleri ve Bütçe Plan Komisyonu'nda görüşülerek kabul edilmişse de Adana Milletvekili Kemal Sariibrahimoğlu'nun muhalefet şerhiyle sonuçsuz kalmıştır (Yılmaz, 2010: 21).

Aksaray'da 1966 yılında eğitim alanında birtakım sıkıntılar yaşanmaktaydı. Kaza merkezinde altı ilkokulun faaliyette olduğunu ancak eğitim çağındaki çocuk nüfusuna bunların yeterli gelmediği için en az üç okul binasına daha ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan kasabalarda 10, köylerde 89 ilkokul bulunmaktaydı. Ancak Güzelyurt kasabası, Aratol, Kızılkaya, Sağlık, Çimeliyeniköy, Topakkaya, Yapılcan, Böget, Eskinuz ve İncesu köylerindeki okullara birer derslik eklenmesinin zaruri olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca Karacaören, Karkın, Karaören, Camiliören ve Bağlıkaya'da bulunan okulların tamir edilemeyecek kadar kötü vaziyette olmasından dolayı yeni okul binası gerektiği ifade edilmiştir. Buna rağmen 22 köyde¹⁷ hala ilkokul bulunmamaktaydı. Eskil kasabasına uzaklığı 10-50 km arasında bulunan 80 civarındaki yaylada, 2000'e yakın çocuğun büyük çoğunluğu eğitimden mahrum durumdaydı. Bu yaylalardan köy özelliği gösterenlerden birine yatılı okul, mümkün değilse de bir okul inşa edilmesi talep edilmiştir. Kaza merkezde dernek tarafından yaptırılan Kurtuluş İlkokulu'nun çatısı bulunmadığı için aktığı, ayrıca binanın kapasitesinin öğrenci sayısı karşısında yetersiz kaldığı Aksaray'da eğitim alanında yaşanan bir diğer sıkıntıydı. Bu sebeple çatısının yapılması ve dört derslik daha ilave edilmesi istenmiştir. Okul binasında yaşanan eksiklik öğretmen konusunda da geçerliydi. Kazada ilköğretim teşkilatında 357 kadro bulunmaktaydı. Bu kadronun 51'inde yedek subay, 104'ünde vekil öğretmen bulunmaktaydı. Dolayısıyla 202 kadro boşta olup, hiç asil öğretmen yoktu. Lise binasının da artan taleple birlikte ihtiyacı karşılamayacağı ilave edilmiştir. Hali hazırda mevcut olan Aksaray Lisesi'nin pansiyon binasının kaloriferi için 202.000 liralık masraf çıkarılmasına ve 1965 bütçesi bunu karşılamaya müsait olmasına rağmen yaptırılmadığı söylenmiştir. Lisede bulunan öğrencilerin %65'inin köy çocuklarından oluştuğu ve bunların kötü şartlardaki yerlerde konaklamak mecburiyetinde kaldıklarından dolayı dernek tarafından pansiyon olarak yapılan ancak imkansızlıklar nedeniyle dershane olarak kullanılan binanın yeniden pansiyon işlevinde kullanılması arzu edilmiştir. Fakat bunun için ek bina yaptırılması talep edilmiştir. Ayrıca Kız Enstitüsü'nün kendi eğitimine ilave olarak Kız Sanat Okulu ve Akşam Kız Sanat Okulu olarak da faaliyet vermesinden dolayı binanın yeterli gelmediği dile getirilmiştir. Ayrıca raporda turizmden, ulaşım ve sağlığa kadar pek çok talep sıralanmıştır (BCA.30.1.0.0.120.759/1). Bu talepler, Niğde Milletvekili Yaşar Arıbaş tarafından 3 Eylül 1966'da Başbakan Süleyman Demirel'e gönderilen bir telgrafta dile getirilmiştir. Telgraftaki ilk sıkıntıyı 110 köyü, 10 kasaba ve 150'den fazla yaylası bulunan Aksaray'ın 28 köyünde ilkokul bulunmadığı şeklinde dile getirmiştir. Akabinde yol meselesinin hâlâ büyük bir problem olduğu, mevcut yolun ancak %28'inin tamamlandığı, hatta bazı köylerde hiç yol bulunmadığı ile devam etmiştir. Birçok köy ve kasabanın içecek suyu bulunmadığını, İhlara Vadisi'nin tanıtımının gerektiği gibi yapılmadığını, Sultanhanı ve Ağzıkarahan gibi kervansaraylarının restore edilmesi gerektiğini iletmıştır. Ancak en büyük isteğin 1933'te alınan vilayetlik meselesi olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Aksaray'ın niçin vilayet olması gerektiği sıralanmıştır. Bu gerekçelerin ana fikrini Aksaray'ın coğrafi, iktisadi ve nüfus açısından kendine yeterli geldiği ve birçok vilayetten kaza haliyle bile daha iyi bir vaziyette bulunduğu oluşturmuştur. Aksaray'ın yeniden vilayet olmasının Aksaray halkının yegâne davası olduğu da eklenmiştir (BCA.30.1.0.0.120.760/5). Aksaraylılar bununla da yetinmeyerek, söz konusu raporu 15 Kasım 1966'da Başbakan Süleyman Demirel'in yurt gezisi sırasında kendisine takdim etmişlerdir (BCA.30.1.0.0.82.516/3). 1971 yılında vilayetlik meselesinde bir teşebbüs daha yapılmışsa da neticesiz kalmıştır (Yılmaz, 2010: 21).

¹⁷ Bu köyler ve nüfus bilgileri şu şekildedir: Suüstüçeltek 156, Ataköy 171, Bağılı 336, Delihebil 337, Ekeciktol 324, Hatipağatolu, Akin 467, İsmailağatolu 84, Karakova 145, Kazıcıkol 124, Koyak 139, Sarıağıl 122, Susadı 228, Süleymanhüyüğü 288, Taptık 292, Tepesidelik 319, Yalnızceviz 377, Yeniulukışla 99, Darıhüyük 288, Aşağıkabakulak 765, Bostanlı 225, Çolaknebi 229, Küçükgüve 162, Fatmauşağı 291, Karaçayır 97, Macarlı 112, Şeyhler 334, Belisırma 506, Sivrihisar 227. bk. BCA.30.1.0.0.120.759/1.

Aksaray halkının bu yöndeki gayretleri 1989'a kadar devam etmiştir. Bu sırada Aksaray merkezinin nüfusu yaklaşık 100.000 iken kendisine bağlı olan 18 kasaba, 104 köyle birlikte toplam nüfusu 230.000 civarındaydı. Ayrıca E-5 karayolu üzerinde bulunması, kazanın kalkınmasında etken teşkil etmiştir. Bu durum Aksaraylılara göre, Aksaray'ın kazadan ziyade vilayet olmasında rol oynamalıydı (TBMM, 1989: 220-227).

56 yıl boyunca kaza olarak kalan Aksaray'ın (TBMM, 1989: 220) tekrar il olması için 15 Haziran 1989'da mecliste gerçekleştirilen oturumda Niğde Milletvekili Mahmut Öztürk'ün sunduğu kanun tasarısı görüşülmüştür. Görüşmede Aksaray'la birlikte üç ilçenin daha il olmasını kapsayan kanun onaylanmıştır (TBMM, 1989: 220). Niğde Milletvekili Mahmut Öztürk, Aksaray'ın il ve buna bağlı 10 ilçe kurulması hakkındaki kanun teklifi 16 Haziran 1989'da mecliste 4 il 4 İlçe Kurulması Hakkındaki Kanun Tasarısı çerçevesinde görüşülmüştür. Öztürk söz alarak 56 yıl önce, hiç hak etmediği şekilde vilayettikten çıkarılan Aksaray'ın bu durumuna halk ne kadar üzüldüyse, tekrar vilayet olmasına da aynı derce mutlu olacaklarını belirtmiştir. Aslında meselenin buraya gelmesi, kendisinin 18 Şubat 1988'de Aksaray'ın vilayet olmasını ön gören bir kanun teklifine dayandığını da ilave etmiştir. Aksaray'ın vilayet olduğu dönemlerden kalan hükümet konağı, adliye ve jandarma binalarının hâlâ sağlam bir şekilde muhafaza edildiğini söylemiştir. Ayrıca Güzelyurt'un ilçe olmasını doğru bulmuş, Eskil'in 18.000, Sultanhanı'nın 9.000, Ağaçalı'nın 4.000, Demirci'nin 4.000, Altınkaya'nın 4.000, Eşmekaya'nın 3.000, Helvadere'nin 4.000 nüfusuyla ilçe yapılmamasını da eleştirmiştir. Aksaray merkezle birlikte Güzelyurt, Ortaköy, Ağaçoören, Sarıyahşi olarak beş ilçe Aksaray iline bağlanmıştır. Bunlardan Ortaköy ve merkez ilçede İl Genel Meclisi bulunmasına rağmen diğer üç ilçede meclis olmadığı için meclis üyesi de yoktu. Buna bağlı olarak, Aksaray'ın il yapılması yönündeki kanunun yayınlanmasını takiben 90 içinde toplanacak İl Genel Meclisi'nde İl Daimî Encümeni'nin nasıl seçileceği sorunu ortaya çıkmıştır. Zira İl Daimî Encümeni üyelerinin arasında her ilçeden bir üyenin bulunması gerekmektedir (TBMM, 1989: 220-227).

Aksaray'ın il statüsünü almasıyla birlikte, 21 Haziran 1989'da Bağlıkaya, Demirci, Topakkaya üç belde Belediye olarak, Ağzıkarahan, Akhisar, Akin, Akmezar, Alayhanı, Aratol, Ataköy, Babakonağı, Bağlı, Bebek, Borucu, Bozcatepe, Camiören, Çağıl, Çankıllı, Çatalsu ve Çekiçlerin de içinde olduğu 66 belde de merkez ilçe Aksaray'a köy olarak bağlanmıştır. Ağaçoören'in bucak merkezi olarak köyleriyle birlikte Ankara'ya, Güzelyurt'un ise aynı şekilde Niğde'ye bağlanması meselesi Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. Fakat nihai olarak Ağaçoören ve Güzelyurt, Aksaray'ın bucağı olmuştur (Resmî Gazete, 1989: 1-10).

4. Sonuç

Aksaray 1864'ten 1920'ye kadar Niğde'ye bağlı kalmıştır. Aksaray halkı hem coğrafi olarak hem de idari olarak Niğde'ye bağlı olmayı istememişlerdir. Bu sebeple öncelikle 1920'de Aksaray'ın müstakil liva olması için gerekli teşebbüslerde bulunulmuştur. Hatta dönem itibarıyla Tekalif-i Milliye Emirleri'nin geçerli olduğu, Millî Mücadelenin devam ettiği, üretim yaşındaki nüfusun cephede bulunduğu sırada, Aksaraylılar liva masraflarını karşılamayı taahhüt etmişlerdir. Buradan halkın Aksaray'ın idari taksimatına verdiği değer ve TBMM'nin iktisadi şartlarının ne kadar yetersiz olduğu anlaşılabilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasıyla sonuçlanacak, Ankara Hükümeti öncülüğünde verilen Millî Mücadele sırasında önce müstakil liva ardından da vilayet olan Aksaray, bu süreci maddi manevi desteklemiştir. Ancak Aksaray'ın ilk dönem vilayet olduğu tarih hakkında bir netlik olmadığı görülmüştür. Kimi çalışmalarda 1920 yılı yani Millî Mücadele dönemi, kimilerinde ise 1923-1924 yani Cumhuriyet'in ilanından sonraki tarih kabul edilmiştir. Ancak çalışma sırasında yapılan araştırmada 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye kanununda idari teşkilatta birtakım düzenlemelere gidildiğine tesadüf edilmiştir. Buna göre ülke coğrafi ve iktisadi açıdan vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler köylere ayrılmıştır. Yeni düzenlemede sancak veya livaların durumuna dair bir açıklama yapılmamıştır. Fakat idari açıdan mutasarrıflık olan yerlerin vilayete çevrildiğinden hareketle, sancak-livaların vilayet yapıldığını söylemek mümkündür. Lakin içinde bulunulan dönemde, hem Osmanlı Devleti'nin fiili olarak varlığının devam ettiği hem de

TBMM hükümetinin vatanı işgalden kurtarmak için topyekûn bir mücadeleyi yürüttüğü düşünülürse bu durumun hemen uygulamaya geçmesini beklemek mümkün değildir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin filli olarak ortadan kalktığı, Millî Mücadele'nin başarıya ulaştığı ve bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tesis edildiği 29 Ekim 1923'ten sonra Aksaray'ın ilk valisinin göreve başlamıştır. Buradan hareketle Aksaray'ın vilayet olmasının temelini 1921 tarihine dayandığı ancak 1923 itibarıyla mecliste milletvekili bulundurabildiği ve valisinin atandığı, tam anlamıyla vilayet olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet'in doğusunda vilayet olan Aksaray'ın yaklaşık 10 yıllık süreçte iktisadi ve siyasi olarak geçirdiği aşamalardan sonra 1933'te neden tekrar Niğde'ye bağlandığı üzerinde düşünülmesi gereken durumlardandır. Aksaray'ın tekrar kaza yapılması kararının arkasındaki gerekçe, vilayet olmanın gereklerini yerine getiremediği şeklinde ifade edilmiştir. Oysaki Aksaray'da, bu dönemde yerel banka, çiftçiye kredi, alet-edevat temininde bulunacak kooperatif ve bir şirket tesis edilmiştir. İlaveten bu şirketin kurmuş olduğu santralle şehir aydınlatılmış, depolanan elektrik de bir un fabrikası tesis edilmiştir. TBMM'deki oturumda Besim Atalay, Aksaray'ın iktisadi ve nüfus açısından yetersiz sayılamayacağını, dolayısıyla gerekçenin ne kadar asılsız olduğunu kanıtlamaya gayret etmiştir. Aksaray halkı da bu noktada ne kadar gayret sarf etmiş ve alınan kararın geri çekilmesi için başvurularda bulunmuşlarsa da Aksaray'ın tekrar kaza olmasına mâni olamamışlardır.

1933'ten 1989'a kadar olan 56 yıllık zaman zarfında Niğde'ye bağlı kaza olan Aksaray, vilayet olmanın avantajlarından mahrum kalmıştır. Bu sırada banka ve kooperatif faaliyetlerine son verilmiştir. Diğer taraftan Mamasın Barajı Aksaray'a kazandırılmıştır. 1989 yılında Aksaray'ın tekrar vilayet olmasında ise tıpkı ilk dönem vilayetlik meselesinde Vehbi Bey'in olduğu gibi Niğde Milletvekili Mahmut Öztürk önemli rol oynamıştır. Böylece Aksaray, Cumhuriyet tarihinde iki kez kaza ve iki kez vilayetlik sürecinden geçmiştir.

Kaynakça

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA.30.18.1.1.1.14/2.
- BCA.30.18.1.1.9.15/10.
- BCA.30.18.1.2.29.41/20.
- BCA.30.18.1.1.10.37/15.
- BCA.30.18.1.1.17.88/6.
- BCA.30.18.1.1.30.56/20.
- BCA.30.10.0.0.64.431/43.
- BCA.30.18.01.02.34.18.7.
- BCA.30.10.0.0.66.441/5.
- BCA.30.18.1.2.88.86/20.
- BCA.30.10.0.0.65.436/17.
- BCA.30.1.0.0.120.759/1.
- BCA.30.1.0.0.120.760/5.
- BCA.30.1.0.0.82.516/3.

Resmi-Sürelî Yayınlar

(1921, 02 07). *Ceride-i Resmîye*.

- (1926, 10 19). *Aksaray Vilayet Gazetesi*.
- (1989, 06 15). *TBMM Tutanak Dergisi*, s. 220-227.
- Salnâme-i Vilayet-i Konya*, Konya Vilayet Matbuatı, (no): 477-501.
- T.C. Resmî Gazete, 31 Temmuz 1932, S.2162, s.1755.
- T.C. Resmî Gazete, 9 Mayıs 1933, S.2396, s.2448.
- T.C. Resmî Gazete, 19 Mart 1943, S.5359, s.4704,4716.
- T.C. Resmî Gazete, 11 Mart 1934, S.2650, s.3525.
- T.C. Resmî Gazete, 15 Eylül 1953, S.8508, s.7201.
- T.C. Resmî Gazete, 21 Haziran 1989, S.20202, s.1-10.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C.4, 22 Eylül 1920a, s.265.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C.4, 28 Eylül 1920b, s.385.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C.5, 11 Ekim 1920c, s.26.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C.5, 14 Ekim 1920d, s.60-62.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C.5, 30 Ekim 1920f, s.234.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C.6, 11 Aralık 1920g, s.297.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, 11 Ağustos 1923, s.4.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C.21, 14 Ocak 1926, s.156.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, 20 Mayıs 1933a, s.197-198.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C.21, 20 Mart 1933, s.2.

Telif Eserler

- Akşin, S. (1997). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi-2* (Cilt 2). İstanbul: Cumhuriyet.
- Balıbey, A. (Dü.). (2021). *Kabulünün 100.Yılında 1921 Teşkilâtı-ı Esâsiye Kanunu-Belgeler*. Ankara: TBMM.
- Çamur, S. (2009). *Birinci Meclis'te Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Çankaya, M. A. (1968-1969). *Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler* (Cilt 3). Ankara: Mars Matbaası.
- Çoker, F. (1994). *Türk Parlamento Tarihi-Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem (1919-1923)*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Erdaş, S. (2018). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Aksaray ve Çevresinde Yerel Bankacılık Faaliyetleri ve Aksaray Halk İktisat Bankası. *History Studies*, 3(10), 31-51.
- Gül, M.F. (2012). *Aksaray Azmi Milli Türk Anonim Şirketi*. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gül, M. F. (2013). *Aksaray Şehrinin İktisadî Tarihi Hakkında Bir Deneme. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 11(14), 131-158.
- Gül, M. F. (2020). *Aksaray'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapısı 1908-1933*. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Güneş İ. (1993). Azmi Milli Yurdu Nizamnamesi, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.3, S.12, s.374-382.

- Halkevimiz Açıldı. (1933, 03 01). *Aksaray Vilayet Gazetesi*.
- Harp Encümeni Raporları. (2013). *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*.
- Konyalı, İ. H. (1974). *Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*. İstanbul: FATih Yayınevi.
- Kooperatif Araba, Pulluk Dağıtıyor. (1933b, 03 29). *Aksaray Vilayet Gazetesi*.
- Nevşehir Elektrik. (1933a, 03 01). *Aksaray Vilayet Gazetesi*.
- Niş, K. (1968). *Türk İstiklâl Harbi-Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi.
- Oruç, A. T. (2006). *1923-1980 Aksaray Milletvekilleri ve Faaliyetleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi).
- Ökçün, A. G. (1997). *İktisat Tarihi Yazıları*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Özbudun, E. (2011). *The Constitutional System Of Turkey-1876 To The Present*. New York: Palgrave Macmillan.
- Öztürk, G. E. (2008). 19 ve 20. Yüzyıllarda Niğde Sancağı'nın İdari Taksimatı. M. Şaşmaz içinde, *Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine* (s. 69-81). İstanbul: Kitabevi.
- Perek, F. Z. (1998). *Büyük Devrim Çağında Aksaray 1910-1930*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Sami, Ş. (2006). *Kâmûs-ı Türkî* (15 b.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sarı, M. (2015). *Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi'nde İmar-İskân Faaliyetleri (1923-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sarısaman, S. (1994). Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kütahya Mebusu Besim Atalay Bey'in Faaliyetleri. *Atatürk Yolu*(14), 213-242. doi:10.1501/Tite_0000000202
- Selvi, H., & Cırık, B. (2020). *Millî Mücadelede TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar* (2 b.). Ankara: TBMM Basımevi.
- Şahin, İ. (1989). *Aksaray* (Cilt 2). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Şaşmaz, M. (2014). Aksaray Vilayeti. M. Şaşmaz içinde, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)* (s. 51-82). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Toker, H. (2017). Türk İstiklal Harbi'nde İç Anadolu Bölgesinin Ordu İşesi Açısından Önemi-Aksaray Örneği. *II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu* (s. 300-323). Aksaray: Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Tönük, V. (1945). *Türkiye'de İdare Teşkilatı*. Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Baş Vekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Umumi Nüfus Tahriri*. (1929). Ankara: Hüsnütabiat Matbaası.
- Yamaç, M. (2020). Türkiye Devleti'nin İlk Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı), 204-220.
- Yeşilççek, V., & Doğru, D. (2016). Kütahya Milletvekili Olarak Uşaklı Bir Kültür ve Edebiyat Adamının (Besim Atalay) Meclis Konuşmalarında Dil-Eğitim ve Kültürümüze Dair Unsurlar (1937-1941). *Diyalektolog* (12), 129-137. doi:10.22464/diyalektolog.106
- Yıldız, M. S., Can, A., & Özkaya, M. (2017). Tuncer Güney, *Aksaray'ın Yaşayan Değerleri-I*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Yılmaz, A. (2010). *Osmanlı Belgelerinde Aksaray Vilayeti*. İstanbul: Aksaray Valiliği.

Yörük, D. (2005). *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*. Konya: Tablet Kitabevi.

A POLITICAL AND ECONOMIC EVALUTION OF PROVINCE AND DISTRICT AKSARAY (1921-1989)

Extended Abstract

Aim: In this study, it is aimed to evaluate Aksaray, which was initially a province and then a district, from the perspective of political and economic developments, between the periods of the National Struggle and the first years of the Republic. Thus, starting from the years of the National Struggle, the process of Aksaray, which was among the first provinces of the history of the Republic, was revealed. On the other hand, an effort was made to find answers to the problems that lie behind its removal from being a province in 1933. Subsequently, the developments that took place in Aksaray, which was called a sanjak from 1933 to 1989, were examined. The thoughts of the people of Aksaray about being a district of Niğde and their efforts to become a province are also revealed in the study.

Method(s): There are many studies on the history, geography and culture of Aksaray. These studies, which are within the scope of our subject, have been utilized as much as possible. In this direction, the study, which will contribute to the studies put forward in recent years, has been handled and formed in the light of the data obtained by the documentary source scanning method and monographs. In the study, the Presidency Republic Archive, the Official Gazette and the Parliamentary Minutes were scanned and the archives and documents about the administrative, political and economic history of Aksaray were used. On the other hand, Aksaray Province Newspaper, which continued to be published during Aksaray's first term as a province, also contributed to the study. Copyright works have been another source type used in the study.

Findings: Since Aksaray was affiliated to Niğde in the first term of the Turkish Grand National Assembly, the deputies took place in the parliament through Niğde. Since the National Struggle period, necessary attempts have been made by the deputies to separate Aksaray from Niğde and efforts have been made to reach the result. Vehbi Bey, who is from Aksaray, joined the parliament in the first term as a deputy from Niğde and took important steps in this regard. It played a pioneering role not only in Aksaray's becoming a province, but also in its economic development. Even though he was not from Aksaray, one of those who supported Aksaray to be a province was Besim Atalay. He represented the people of Aksaray in the parliament until the province of Aksaray was taken. He also questioned the decision taken at the parliamentary session in which Aksaray's province was abolished.

Conclusion: Aksaray, which got out of the status of a district as an independent sanjak during the National Struggle Period, was among the first provinces of the Republic. However, it has been seen that there is no clarity about the date when Aksaray was a province in the first period. In some studies, the year 1920, that is, the period of the National Struggle, was accepted, in others, the date 1923-1924, that is, after the proclamation of the Republic. However, in the research conducted during the study, it was found that some arrangements were made in the administrative organization in the 1921 Constitution. According to this, the country is divided into provinces geographically and economically, provinces into districts, districts into sub-districts, and sub-districts into villages. In the new regulation, no explanation was made about the status of the sanjak or regions. However, considering that administrative districts were turned into provinces, it is possible to say that sanjak-regions were made provinces. However, it is not possible to expect this situation to be put into practice immediately, considering that both the de facto existence of the Ottoman Empire and the government of the Turkish Grand National Assembly were waging a total struggle to save the homeland from occupation. For this reason, the first governor of Aksaray took office after 29 October 1923, when the Ottoman Empire was effectively eliminated, the National Struggle was successful and the independent Republic of Turkey was established. From this point of view, it can be said that the foundation of Aksaray's being a province dates back to

1921, but as of 1923, it was able to have deputies in the parliament and its governor was appointed, and it was literally a province.